

Mida eestlane teeb? Verbisageduse muutumisest ainsuse III pöörde näitel

Annika Kilgi

Tallinna ülikooli eesti keele õpetooli assistent

Vanasõna ütleb: „Millest süda täis, sellest räägib suu.” Inimese jutust paistab välja, mida ta oluliseks peab ja kuidas mõtleb. Keelekasutuse analüüsiks on palju võimalusi, näiteks võib vaadelda sõnade esinemissagedust. „Eesti kirjakeele sagedussõnastiku” (Tartu, 2002) andmeil on eesti keele kümme sagedaimat sõna *olema, ja, tema, see, mina, ei, et, kui, mis ja ka*.

Edetabeli algus on üsna sarnane, ükskõik, kas loendada sõnu ajalehes või romaanis, tänapäevases või sajanditaguses tekstis, füüsi-ku või sportlase jutus, eesti keeles või mõnes teises. Verbide seas osutuvad kasutatumaiks üldise tähendusega sõnad *olema, saama, tulema, pidama, ütlema, tegema, minema, võima* jms, millest paljusid tarvitatakse ka grammatilises funktsioonis (nt *mul tuleb õppida*). Kui sageduse edetabeleis allapoole liikuda, ilmnevad sõnade järjestuses aga erinevused, mille abil saab oletada üht-teist võrreldavate tekstide omapära kohta.

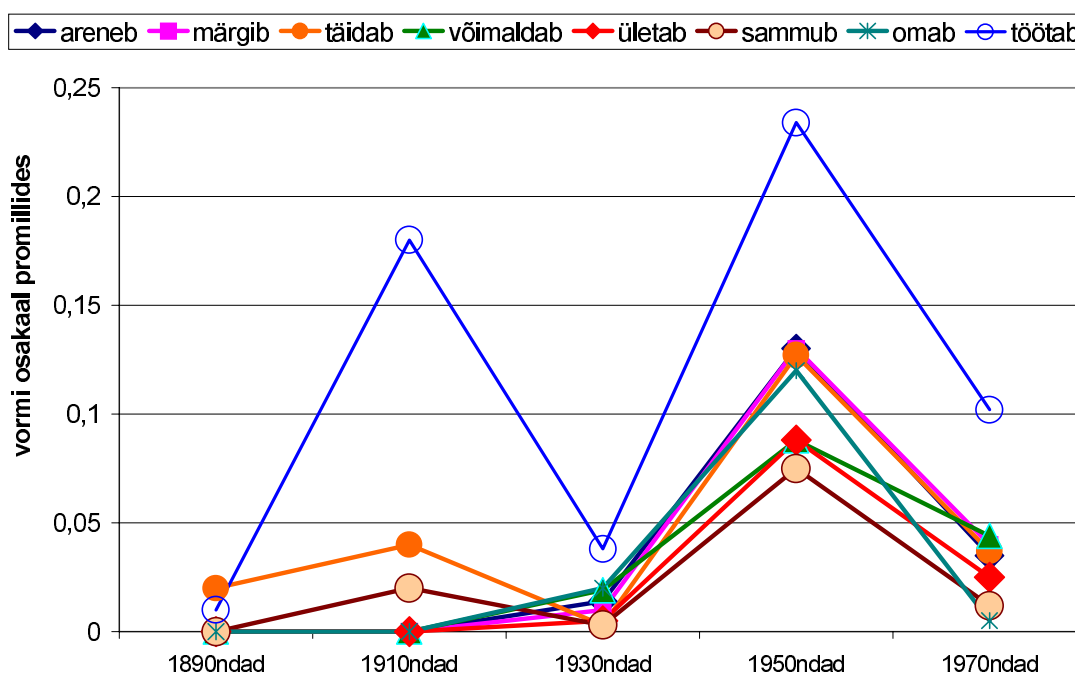
Seda, kuidas eesti keele sõnade sagedus on möödunud sajandi jooksul muutunud, võimaldab mugavalt jälgida Tartu ülikooli kirja-keelekorpus. Siinne uuring vaatleb tegusõnu 1890., 1910., 1930., 1950. ja 1970. aastate alamkorpustes. Paraku on eesti keeles vähe verbivorme, mille tunnus ei esine muust sõnaliigist sõnade lõpus, seetõttu lasin arvutil otsida vaid üht kergesti leitavat vormi: ainsuse III pööret, mille lõpus on *b*.

Ootuspäraselt selgus, et sagedaimad kindla kõneviisi ainsuse III pöörde jaatavad olevikuvormid on *on, tuleb, võib, peab ja saab*. Veel oli märgata, et osa vorme esines esimest korda alles 1930. aastail: *toimub, esineb, kasutab, areneb, märgib, ületab, võimaldab, omab*. Kolmandaks hakkas silma, et 1950. aastad eristusid ülejäänud kümnenditest mitme vormi harvuse või sageduse poolest. Märkimisväär-

selt tihti tulid ette *töötab*, *areneb*, *märgib*, *täidab*, *võimaldab*, *ületab*, *sammub* ja *omab*, harva või üldse mitte *näib*, *arvab*, *juhtub*, *seletab*, *sureb*, *kõlbab* ja *julgeb*.

1950. aastail sagedased vormid

Joonis 1 näitlikustab paari vormi keskmisest suuremat sagedust 1950. aastatel. Et alamkorpuste maht varieerub (308 000 – 432 000 sõnet), on arvatatud vormi osakaal promillides.

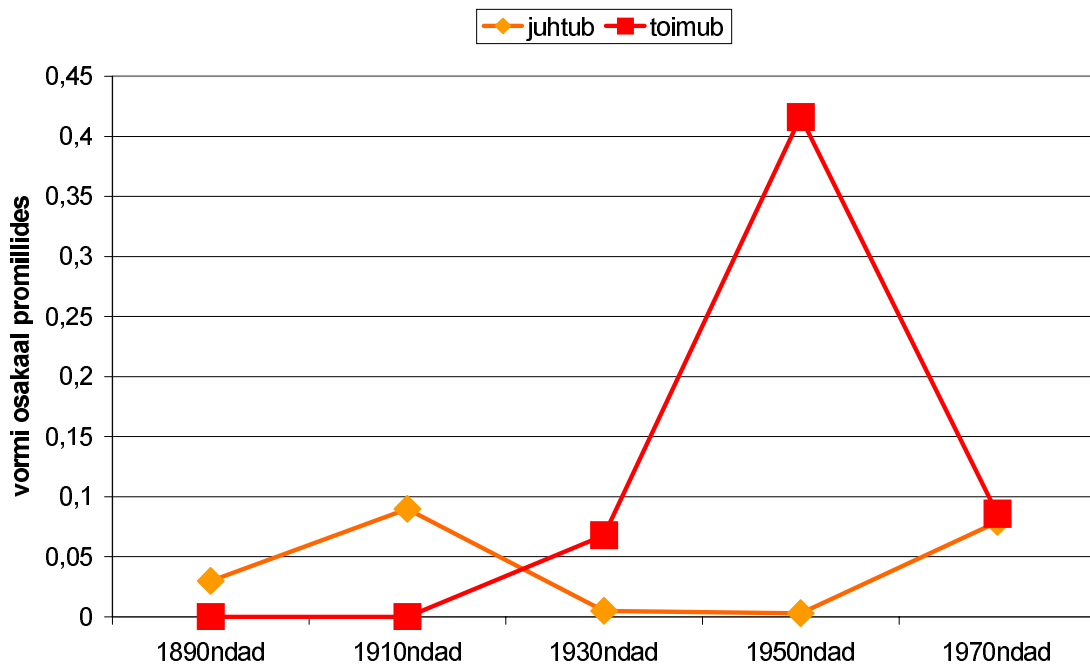
Joonis 1. 1950. aastatel sagedasi vorme

Nagu näha, esineb 1950. aastail erakordselt tihti vorm *töötab*. Ajalehes kirjutati sageli tublidest tööinimestest. Oli plaaniületamise, töövõistluse ja hoogsate sõnade aeg. Seda kajastavad nii sellised laused, kus öeldiseks on *töötab* (vt näide 1), kui ka sellised, kus esineb mõni teine joonisel esile toodud verbivormidest (näited 2–6). (Kõik artikli näitelauseid pärinevad Tartu ülikooli eesti kirjakeele korpuse ajakirjandustekstidest.)

1. Nende hulgas on sm. Kuusk, kes *töötab* korruga neljal tööpingil ja on juba täitnud 9 aasta ning kolme kuu tööplaani.
2. Suur töö *areneb* endiste valimisjaoskondade agitatsioonipunktides.

3. *Freesija Panfilov täidab päeva plaani tavaliselt 250%-liselt ja üle selle, 19. mail aga koguni 370%-liselt.*
4. *Kapitalistlik maailm oli sunnitud tunnistama, et nõukogude kord võimaldab seniolematut õitsengut kultuuri ja kunsti alal.*
5. *Moldaavia tööstus ületab aastast aastasse sõjajärgse viisaastaku tootmisplaane.*
6. *Praegu sammub kindlalt kolhoosidevahelise sotsialistliku võistluse eesotsas Linnuse kolhoos.*

Lisaks nimetatuile oli 1950. aastatel teiste kümnenditega võrreldes väga sage vorm *toimub* ning harv vorm *juhtub*, vt joonist 2.

Joonis 2. Vormide juhtub ja toimub sagedus

Verbi *juhtuma* kasutatakse siis, kui midagi toimub juhuslikult, ootamatult, ettekavatsematult. 1950. aastate tekstide põhjal näib, et tollal midagi seesugust ette ei tulnud. Vormi *toimub* sagedust suurendab asjaolu, et seda kasutati tihti tühiverbina, kusjuures tegevuse tähendust andis edasi hoopis alus, milleks oli deverbaal (1, 2).

1. *Poliitkoolis toimub õppetegevus üks kord nädalas.*
2. *Täna võistlevad naispurjesportlased svertpaatidel ja seejärel toimub võistlejate auhindade üleandmine.*

Varasemad väljendusviisid

Muidugi ei tohi kiirustada ühe vormi sagedusest põhjapanevate järel-
duste tegemisega. Näiteks võiks joonise 2 alusel arvata, et enne 1930.
aastaid ei toimunud Eestis midagi. Ometigi polnud see nii. Koosole-
kud, laulupeod ja muud üritused varasemas sõnastuses küll *ei toimu-*
nud, kuid nad *olid*, mõnikord ka *sündisid*, neid *toimetati* ja *peeti*
(ära). Võrdluseks olgu korpusest toodud varasemaid ja hilisemaid
väljendusvõimalusi: laused 1–2, 3–4, 5–6:

1. *E.R.T. 16 Soome üleüldine karskuse koosolek on juunik. 27.-29. (vana kalendri järele 15.-17.) p. Jõesuu linnas. (1890. aastad)*
2. *Täna, 7. dets. algusega kell 20 toimub agitpunktis nr. 8 Näituse tn. 22 (II keskkooli ruumes) kohtumiskoosolek rahvakohtuniku kandi- daadi ja rahvakaasistujate kandidaatidega. (1950. aastad)*
3. *Järgmine koosolek peetakse 6. novembril Tõstamaal Peerni talus ära, kus ka kohalik õpetaja G. Koit kõnet saab pidama. (1890. aastad)*
4. *Bukaresti töötajate koosolekul, millest võtsid osa paljud tuhanded inimesed ja mis toimus J. V. Stalini nimelise kultuuri- ja puhkepargi suveteatris, esines kõnega nafta- ja söetööstuse minister Rumeenia Töölispartei Keskkomitee liige C. Mateiescu. (1950. aastad)*
5. *Parlamendi valimised on nii sündinud, et õieti aru ega otsa ei ole, kellel sääl enamus on, kellel vähemus. (1890. aastad)*
6. *(TASS) Nõukogude okupatsioonitsooni osariikide kõigis landtagides toimusid täna Ajutise Osariikide Koja deputaatide valimised. (1950. aastad)*

Mitte ainult vormi *toimub*, vaid ka teiste vormide puhul, mis esinesid esimest korda alles 1930. aastate korpuses, on huvitav jälgida, kuidas varasema väljendusviisi kõrvale tekkis uus, nt lausepaarides 1–2 (*on tähtis* ja *omab tähtsust*), 3–4 (*tarvitab* ja *kasutab*), 5–6 (*võimaluse annab* ja *võimaldab*), 7–8 (*on suurem kui* ja *ületab*) ning 9–10 (*on üle* ja *ületab*).

1. *Sisseveo kontroll ja korraldamine on tähtis, kuid see võib ainult meie rahakursi suuremat langemist ära hoida, aga seda radikaalselt paran- dada, seda mõjuvalt tõsta võib ainuüksi väljavedu, ei miski muu asi. (1910. aastad)*
2. *Eesti NSV rahvamajanduses omab määratu suurt tähtsust põlevkivi, „pruun kuld”, mille rikkalikud lademed asuvad meie vabariigi põhja- poolses osas. (1950. aastad)*

-
3. *Mis iseäranis näidendis kõrvu puutub, see on see üsna piiratud sõnas-
tik, mida armastus tarvitab.* (1910. aastad)
 4. *Nagu oma näidendeis, nii kasutab autor ka siin ohtrasti groteski ja
hüperbooli.* (1970. aastad)
 5. *Praegune maks (1882. aasta linnavolikogu määrused) on ainult selles
mõttes kõlbulik, et ta võimaluse annab majaomanikkudelt linna vee-
ja gaasiasjanduse heaks maksu võtta.* (1910. aastad)
 6. *Talle on raha vahend, mis võimaldab juua rõõmude allikast.* (1970.
aastad)
 7. *Sisemistel turgudel on nõudmine või järele suurem kui müüapakku-
mine.* (1910. aastad)
 8. *Mõneski osas ületab pakkumine seni nõudmise.* (1970. aastad)
 9. *See tuleb kaubanduslistest talitustest niisuguste inimeste juures, kel
kaupluse ja ärikoha paberid on ning kus kõik võlgade summa üle 1500
rbl. on.* (1890. aastad)
 10. *Olemasolevail andmeil on hiina emigrandid nende elamute süüta-
mise ja paljaksriisumise, istandike ja muu vara hävitamise tagajärjel
kandnud kahju 4 900 000 Hongkongi dollari suuruses summas (mis
ületab 36 miljardit jüani).* (1950. aastad)

Lõpetuseks

Muutused verbisageduses on tingitud vajadusest tähistada midagi uut või paremini, teiste keelte mõjust ja ühiskonnast. Kuidas just, seda on vara öelda. Ühe verbivormi vaatlus on vähese vaevaga andnud intri-geerivaid tulemusi (näiteks vormide *sureb*, *seletab*, *kõlbab* ja *julgeb* puudumine 1950. aastail), kuid nende tähtsus või juhuslikkus saab ilmnedas alles siis, kui tollast keelekasutust ja -keskkonda põhjalikumalt uurida.